

De eerste wielrenners

Roderik Egberink

Een analyse van de leden van de Deventer Velocipède Club 'Immer Weiter'

De geschiedschrijving van de wielersport wordt grotendeels beheerst door het beeld van zwoegende arbeiders op een racefiets. Zij proberen hun miserabele standsgebonden leefomstandigheden te ontgroeien door hard op de trappers te duwen en geld te verdienen in de koers. Deze zienswijze wordt ondersteund door de vele Vlaamse landarbeiders die hun geluk en fortuin zochten op de racefiets. Het grootste voorbeeld van zo'n *flandrien* is Briek Schotte. Hij kwam uit een arm milieu en vergaarde roem en rijkdom door heel hard te fietsen, het liefst in de meest zware omstandigheden. Op zijn vijftiende reed hij zijn eerste koers en verdiende hij met de vijfde plaats vijftien Belgische franc. Het dagloon van een landarbeider bedroeg toen niet meer dan drie franc. In zijn boek *Wij waren allemaal goden. De Tour van 1948* beschrijft Benjo Maso dat het peloton bestond uit renners die afkomstig waren uit de lagere sociale klassen. Hij noemt één uitzondering, namelijk de Piemonteze edelman Jean de Gribaldy. Deze man nam volgens Maso een aparte plek in het peloton in. Hij reed, als enige, voor zijn plezier en was niet geïnteresseerd in overwinningen.ⁱ Het beeld klopt dat er in de twintigste eeuw vooral leden van de sociale onderlagen in het professionele peloton te vinden waren. Het rijden voor geldprijzen was in de hogere kringen van de samenleving *not done*. Toch speelden deze groepen een belangrijke rol in de ontwikkeling van de wielersport.

Het is ontegenzeggelijk dat in 1948 De Gribaldy als een uitzondering in het peloton beschouwd kon worden. In de beginjaren van de wielersport was hij veel meer mannen tegen gekomen uit zijn eigen sociale kringen. In tegenstelling tot de periode na de eeuwwisseling wordt de beginperiode van de wielersport juist gekenmerkt door een grote invloed en betrokkenheid van de hogere sociale klassen. Een treffend voorbeeld van deze invloed is te vinden in de eerste wielclub van Nederland, de Deventer Velocipède Club 'Immer Weiter'. Deze vereniging was opgericht in 1871 door een aantal leerlingen van het Gymnasium en de Hogere Burgerschool in Deventer die een *vélocipède* reden, een voorloper van de huidige fiets met trappers die direct het voorwiel aandreven. Deze jonge

mannen bewogen zich uitsluitend in de hoogste regio's van de maatschappij. Toch was het voor deze jongens niet vanzelfsprekend dat zij gingen sporten.

De vereniging

De periode vóór de oprichting van de Deventer Velocipède Club (D.V.C.) werd de sociale bovenlaag van Nederland gekenmerkt door een bedaardheidsideaal. Veel historici beweren dat het de bedoeling was zo gecontroleerd mogelijk over te komen. Fysieke inspanning, snelheid en dynamiek werden door de hogere lagen van de samenleving verworpen. Kenmerkend voor deze houding is het commentaar van een anonieme brochureschrijver uit 1867.

“Neen, hoe bedaarder tred, hoe deftiger; hoe meer kruipende gang hoe meer fatsoen; en uit die bedaardheid en dat fatsoen spreken wijsheid en verstand! 't Is bespottelijk, - Zóó of althans zóó ongeveer is het oordeel der menschen daarover, en nog wel van menschen, niet alleen tot de laagste klasse behorende.”ⁱⁱ

In de vrije tijd reden degene die er tijd en geld voor hadden paard en werd er gejaagd op wild. Hier was geen sprake van een goeie burgerij en adel die zich inliet met snelheid en inspanning, afgezien van een bezoek aan de paardenraces. Alles moest zo bedaard mogelijk worden uitgevoerd. De heersende houding kan getypeerd worden als des te trager de tred, des te chiquer de persoon.ⁱⁱⁱ

In de tweede helft van de negentiende eeuw vindt er volgens diverse historici een verandering plaats in de bedaarde houding van de hogere standen in Nederland. De jongeren uit de goeie burgerij en adel lieten zich in met fysiek inspannende bezigheden. De sport waar dit het eerste plaats vond, was het wielrennen. Dit werd beschouwd als een geschikte bezigheid voor de chiquere bevolkingslagen, omdat de hoge kosten van de rijwielen de inmenging van groepen die lager op de sociaal economische ladder stonden, automatisch beperkten. Het wielrennen biedt daarmee een mooie gelegenheid om de verandering van een

bedaarheidsideaal naar een ideaal waarin fysieke inspanning en lichamelijk uitblinken wordt bevorderd te onderzoeken. Een belangrijke rol in deze veranderende houding is weggelegd voor een fietsvereniging uit Deventer.

Op 22 oktober 1871 kwamen enkele leerlingen van het Gymnasium en de Hogere Burgerschool uit Deventer bijeen op de Worp in het hotel-restaurant van Jan Smeenk.^{iv} Het doel van de avond was het oprichten van de eerste vélocipèdevereniging van Nederland. Het bestuur van Immer Weiter werd gevormd door een president, secretaris, vice-president, thesaurier en commissaris van orde. De president was de voorzitter van de vergaderingen en diende als aanspreekpunt voor de buitenwereld. De secretaris had als taak het notuleren van de vergaderingen en deze uit te werken. De vicepresident zat de vergadering voor bij afwezigheid van de president. Tot de taken van de commissaris van orde behoorden het uitschrijven van convocatiebriefjes, waarop de vergadering en de te behandelen punten werden aangekondigd en het houden van de orde tijdens vergaderingen. De thesaurier was verantwoordelijk voor de inkomsten en uitgaven van de vereniging.^v

Fietsclub, herenclub

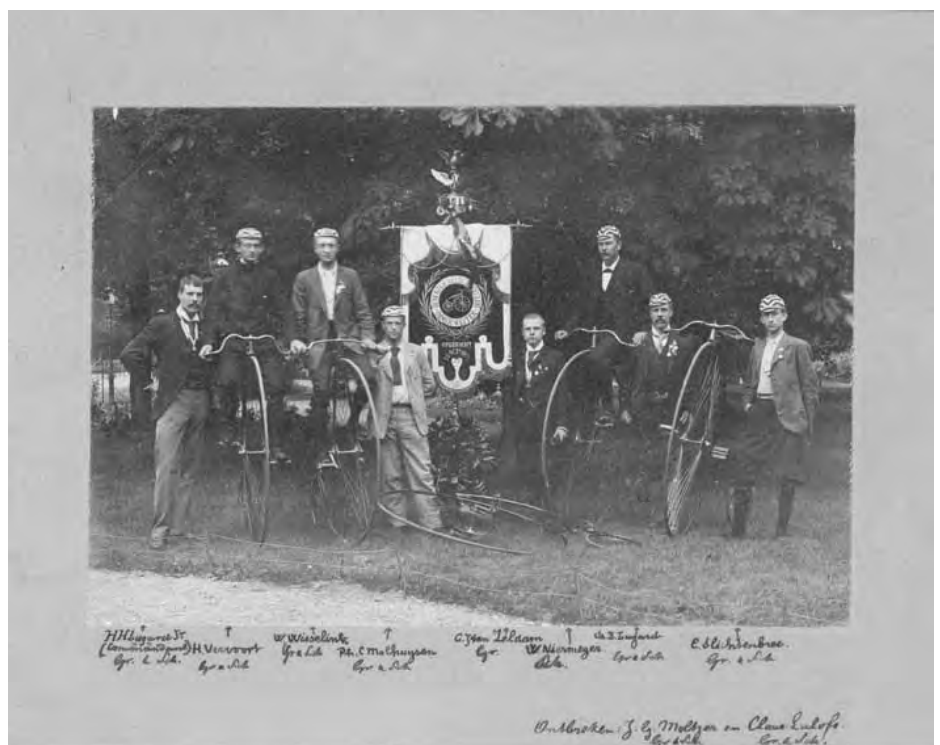
De leden van Immer Weiter waren afkomstig uit de sociaal economische bovenlaag van de bevolking. Vijftig jaar voor de oprichting van de D.V.C. was het haast ondenkbaar dat de hogere bevolkingslagen zich zouden inlaten met sport. De D.V.C. neemt een unieke plek in bij de overgang van een afkeurende houding van deze bevolkingsgroep naar een positieve en bemoedigende houding ten opzichte van sport.

De initiatiefnemer van de vergadering, Jacobus Albertus Coldewey, was de zoon van de Nederlands Hervormd predikant Samuël Henricus Coldewey en Jannetje Bussink.^{vi} Hij was geboren in Borculo op 7 december 1846 en was met zijn 25 jaar de oudste aanwezige op de vergadering. Als groepsoudste is het logisch dat hij het voortouw nam in de vergadering en mede daardoor ook de eerste gekozen voorzitter van de vereniging werd. Rudolf Adriaan van

Sandick was tevens een zoon van een predikant. Hij was geboren op 6 december 1855. Hij was een kind uit het tweede huwelijk van Johan Christiaan Frederik van Sandick en Maria Cornelia Mees.^{vii} De vader van Sjoerd van Hamel was een dokter. Jacob Becking, S. van Delden en Carel Phaff waren tevens zonen van respectievelijk een legerofficier, koopman en een directeur.^{viii} Tot slot was er een baron aanwezig bij de oprichtingsvergadering. Baron W. van Dedem had tevens een soort van familieband met Rudolf van Sandick. De overleden vrouw van zijn vader was een telg uit de familie Van Dedem.

Het beeld van een actief participerende groep van 'deftige jongemannen' komt overeen met het geschetste beeld in de verschillende onderzoeken naar wielerverenigingen en andere sportclubs in het algemeen. Uit deze achtergrondinformatie van de leden die aanwezig waren op de vergadering, komt een beeld naar voren van een redelijk elitaire vereniging. De leden kwamen grotendeels uit de gegoede burgerij, een enkeling was van adel. Het was voor kinderen uit de adellijke families blijkbaar toegestaan om van dezelfde vereniging lid te worden als de kinderen van de gegoede burgerij. De wielersport was hierin echter niet uniek. De middenklasse en lagere klassen van de maatschappij werden niet vertegenwoordigd in het ledenbestand van de vereniging.

De leden van de club wilden het exclusieve, elitaire karakter van de vereniging behouden. Er was geen plek voor arbeiders en ander volk uit de lagere

sociale klassen. De aard van de sport legde automatisch al een hoge drempel neer voor lieden uit de lagere klassen om zich te mengen in het fietsplezier. De kosten van een vélôcipedè waren vele malen het weekinkomen van een gemiddelde arbeider. Om ongewenste invloeden uit de vereniging te weren moest elk nieuw lid geballoteerd worden. Als belangrijkste criterium hanteerde de vereniging dat de leden bekwaam moesten zijn in het vélôcipedèrijden.

Het aantal leden dat niet door de ballotage kwam, zijn op één hand te tellen. Het eerste aspirantlid dat niet toegelaten werd, was ene Brickenhauer. Hij verwierf op 3 mei 1874 geen stemmen voor en werd, aan de hand van artikel IV van de reglementen, afgewezen.^{ix} Artikel IV hield in dat een aspirantlid minstens 2/3de van de stemmen moest behalen om toegelaten te kunnen worden. Een voorletter van Brickenhauer ontbrak in de notulen. In het burgerregister van Deventer en omstreken kwam één familie Brickenhauer voor. Het betrof het gezin van een kastelein. Dit past uitstekend in het plaatje van de wielersport. Voorheen werden wielervedstrijden vooral in het noorden van het land georganiseerd door kasteleins. De kastelein en zijn familie waren waarschijnlijk al eens in aanraking geweest met de vélôcipedesport. Mogelijk hadden ze zelf een wielervedstrijd georganiseerd of hadden ze gehoord dat andere kasteleins ze organiseerden. De interesse van de zoon des huizes zou hier vandaan kunnen komen. Het is ook mogelijk dat de kastelein zelf een interessante kans zag om een wedrit te organiseren. Wanneer zijn zoon lid zou zijn van de vélôcipedevereniging in de stad, zou het succes van de wedrit vergroot worden.

Om in te schatten wat de maatschappelijke positie van een vereniging was, is het belangrijk dat er gekeken wordt naar de latere beroepen van de leden. Dit geldt in het bijzonder voor de D.V.C., omdat de leden in de eerste jaren van de vereniging allemaal scholieren waren van de H.B.S. Het gaat dan vooral om de leden van niet adellijke afkomst, omdat zij in grotere mate afhankelijk waren van hun eigen prestaties voor een succesvol leven op stand. Uit een steekproef van het ledenbestand van Immer Weiter komt een beeld naar voren van een succesvol leven na de D.V.C. Jacobus Coldewey, de eerste voorzitter, is daarvan het meest sprekende voorbeeld. Op 3 mei 1874 verliet Coldewey de vereniging. Hij zou later eigenaar worden van Jb. Bussink's & A. P. Pieterman's Deventer Koekfabrieken en president-commissaris van Burgers Eerste Nederlandsche Rijwielfabriek (E.N.R.). Hij trouwt op 3 juni 1874 met Anna van Delden, de zus van D.V.C. lid J. van Delden. Dit is waarschijnlijk ook de

reden waarom Coldewey de maand ervoor de vereniging had verlaten. Hij werd in de jaren erna echter wel erevoorzitter van de vereniging. Naast zijn functie in de koekfabrieken bekleedde hij diverse functies in de ANWB. Hij was onder andere lid van het algemeen bestuur, afdelingsconsul voor het buitenland en lid van de Reiswijzercommissie. Hij moest deze functies opgeven toen hij voor Burgers E.N.R. ging werken vanwege een mogelijke verstrengeling van belangen.

Andere leden van Immer Weiter werden later bijvoorbeeld wethouder van Den Haag, ingenieur bij Waterstaat in Nederlands-Indië, assistent resident van Magetan en directeur van een meelfabriek. Een ander lid van Immer Weiter die zich verdienstelijk maakte voor de ANWB was W. J. Lugard. In het dagelijks leven is hij adjunctdirecteur van Stokvis te Arnhem geweest. Voor de ANWB was hij lid van het algemeen bestuur en was hij lid van allemaal verschillende commissies. Dit waren allemaal zeer eerbare beroepen wat blijk geeft dat de leden van Immer Weiter later een sociale en maatschappelijke elite vormden.

Het hierboven geschetste beeld dient echter wel genuanceerd te worden. De maatschappelijk succesvolle leden zijn natuurlijk makkelijker te traceren dan degene met minder succes. Het is niet zo dat alle oudleden van de D.V.C. automatisch in leidende beroepen terecht kwamen. Maar het is wel veilig om te stellen dat het merendeel van de 'jongens' van Immer Weiter later in de sociale en maatschappelijke bovenlaag terecht kwamen. Het maatschappelijk beeld van de vereniging past goed in de al bestaande literatuur. De gegoede burgerij ging zich meer mengen met de sporten en de verenigingen waren vanaf het begin een burgerlijke aangelegenheid. Waar Immer Weiter echter afwijkt van de gangbare literatuur is dat er in deze vélôcipedevereniging ook leden van de adellijke families lid waren. Enkele auteurs beweren namelijk dat de sportverenigingen in Nederland uitsluitend uit leden van de gegoede burgerij bestonden. De adellijken vormden een kleine minderheid, maar hun aanwezigheid is dusdanig groot dat het niet af te doen is als verwaarloosbaar. Er was dus sprake van een vermenging van klassen binnen de vereniging van gegoede burgers en leden met een adellijke afkomst.

Een analyse van het ledenbestand van Immer Weiter leert ons dat de vereniging zich verzette tegen de inmenging van kasteleins. Dit gebeurde onder andere door het niet rijden in een wedstrijd die georganiseerd werd door een kastelein uit Gorredijk en dat de wedritten die Immer Weiter organiseerde aanvankelijk niet om geldelijke prijzen gingen. Daarnaast werden kasteleins en hun familie geweerd uit de vereniging.

Een andere belangrijke conclusie uit de bovenstaande analyse is dat de rijwielfabriek in Deventer, Burgers Eerste Nederlandse Rijwielfabriek, geen invloed had op de vereniging. De naam van de firma komt nooit naar voren in de notulen en leden van de vereniging zijn geen familie van Henricus Burgers, de oprichter en eigenaar van de fabriek. Het is mogelijk dat de leden van Immer Weiter Burgers een veredelde smid vonden, maar deze houding was niet voor het leven. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de bestuurlijke functies die Coldewey bekleedde bij Burgers E.N.R.

Het kostuum

Bij een nieuwe sportdiscipline hoort de vraag welk kostuum erbij hoort. De wielersport was een nieuw fenomeen, dus er moest een passend kostuum bij gevonden worden. De eerste wielrijders waren gekleed alsof ze aan het paardrijden waren. De latere kostuums van de leden van Immer Weiter hebben ook veel weg van een paardrijkostuum.

Vanaf het begin waren de leden van de Deventer Vélocipède Club bezig hoe zij als club naar buiten traden. De vélocipèdes op zich zorgden al voor veel bekijks. Daarnaast reden de leden altijd met dezelfde kostuums. Aanvankelijk was dit een zwarte jas met een insigne van de club erop. Dit insigne bestond uit een vélocipède met twee vleugels aan weerszijde en met de initialen I.W. er doorheen.

In 1881 werd voorgesteld dat de leden allemaal een lange witte broek zouden aanschaffen. Dit werd beschouwd als een goede outfit, want wit was de kleur van de reinheid. De club zou twee gulden bijdragen in de kosten, omdat enkele leden van mening waren dat witte broeken duur waren en snel vies werden. Bij deze witte broek werden zwarte rijlaarzen gedragen. Op het hoofd hadden de leden een roodwitte bolhoed met zesvlakken. Op de voorkant stonden de initialen van de club in gouden letters. Het geheel werd afgewerkt met een gele stormband. Als er in een korte broek gereden werd, dan was het verplicht dat deze een zwarte kleur had.^x Uit deze beschrijving komt een beeld naar voren van een chique kostuum. De zware zwarte laarzen waren niet echt comfortabel en de witte broek niet echt praktisch gezien het vuil op de straten. Het past goed bij het maatschappelijke karakter van de gegoede burgerij die de identiteit van Immer Weiter bepaalde. Deze bevolkingsgroep was van oudsher veel bezig met de paardensport. De kostuums vertoonden veel overeenkomsten tussen beide disciplines. Er werd alleen maar gediscussieerd over verschillende variaties op dit uitgangspunt, een radicale verandering werd in de periode van Immer Weiter niet doorgevoerd.

Conclusie

Uit de bovenstaande beschrijving blijkt dat de eerste wielervereniging van Nederland werd gedomineerd door jongemannen uit de sociaal economische bovenlaag van de bevolking. De overheersing van hun normen en waarden heeft in Nederland een tijd geduurd. In de eerste landelijke fietsvereniging in Nederland, het Nederlandsche Velocipedisten (ver)Bond (later ANWB), overheersten de burgerlijke moraal van de sociale bovenlaag. Wedstrijden waren al snel uit den boze, laat staan het strijden voor geldprijzen. Het beeld van de zwoegende arbeider op de racefiets als eerste wielrenners dient dus genuanceerd te worden. De eerste wielrenners in Nederland waren jonge heren in nette kostuums uit goede families die zich in hun vrije tijd ontspanden door het rijden op vélocipèdes. Zij verdienden hun geld niet door de gewonnen premies.

ⁱ Benjo Maso, *Wij waren allemaal goden. De Tour van 1948* (Amsterdam 2003) 194-202.

ⁱⁱ Anoniem, aangehaald door G. Tijn, *Volksfeesten in verband met de afschaffing van de kermis* (Amsterdam 1973) 153.

ⁱⁱⁱ R. Stokvis, *Strijd over sport. Organisatorische en ideologische ontwikkelingen* (Amsterdam 1978) 1-14.

^{iv} Voor dit onderzoek zijn de archieven van de Deventer Vélocipède Club 'Immer Weiter' geraadpleegd. Deze archieven zijn te vinden in het stadsarchief van Deventer.

^v Notulen D.V.C. oprichtingsvergadering 22 oktober 1871.

^{vi} Nederlands patriciaat 44e deel.

^{vii} Nederlands patriciaat 1e deel.

^{viii} Stadarchief Deventer, Stadsregister Deventer en omstreken.

^{ix} Notulen D.V.C. 3 mei 1874.

^x Notulen D.V.C. 5 mei 1881.